

AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI: BARCELONA SÜRECİ

Arş. Gör. Ömer KURTBAĞ*

ABSTRACT

This article attempts to analyze the emergence and development of EC/EU's Mediterranean Policy initiatives, the motives behind these initiatives, their degrees of success and failure and, finally, their future in context of the Middle East developments and especially Arab-Israeli conflict and Peace Process. After the overview of early relations between the EC and Mediterranean Countries in 1960s, the Global Mediterranean Policy which is designed in early 1970s and the Renovated Mediterranean Policy which is launched in late 1980s, it focuses on the overall assessment of the Barcelona Process, which is by far the most relevant of existing Euro-Med Initiatives, with its potential and difficulties in light of the results of the ministerial meetings from Malta in 1997 to Valencia in 2002.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Ortadoğu, Akdeniz Politikası, Barcelona Süreci

Keywords: European Union, Middle East, Mediterranean Policy, Barcelona Process

---

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Giriş

“Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci” başlıklı bu çalışma, AB’nin Akdeniz ülkelerine yönelik olarak geliştirdiği politika inisiyatiflerini ele almakta ve bunların arasında en başarılı model olarak gözüken Barcelona Süreci üzerine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde, AT’nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinin başlangıcından Barcelona Süreci’nin ortaya çıkışına kadar olan süreç incelenmekte ve bu çerçevede geliştirilen iki önemli politika inisiyatifleri olarak Global Akdeniz Politikası ile Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın asıl odağını oluşturan ikinci bölümde ise, öncelikle Barcelona Süreci’nin başlangıcı, arkasındaki güdüler, dayandığı amaçlar ve ilkeler ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Ardından da ikinci alt başlıkta, sürecin siyasi, ekonomik ve sosyokültürel açıdan genel bir değerlendirilmesi sunularak ve geleceği üzerinde durularak çalışmaya son verilmektedir.

I. Avrupa Topluluğunun Akdeniz Politikası’nın Tarihsel Arka planı

A. Akdeniz Politikası’nda İlk Dönem

AB’nin Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi, Avrupa ülkelerinin 1960’larda kolonyel bağlarından kopmaları ve artık Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz’deki eski sömürgelerine birtakım politikalar dikte etmek yerine, bunlarla yapıcı bir diyaloga girmeye karar vermeleriyle birlikte kendini gösterdi. İki taraf arasında yaratılmaya çalışılan yeni sinerji, özellikle Akdeniz ülkelerinin ekonomik, sosyal ve siyasi ihtiyaçlarına yanıt verme çabasını içeriyordu. Bu çerçevede, 1961 ile Global Akdeniz Politikası’nın benimsendiği 1972’ye kadarki süreçte, Akdeniz ülkelerinden gelen istekler üzerine Yunanistan, Türkiye, Fas, Tunus, Kıbrıs ve Malta gibi ülkelerle ikili olarak tercihli olmayan ticaret ve ortaklık anlaşmaları yapılarak, bu ülkelere gümrük muafiyetleri ve kotaların kaldırılması gibi ticari kolaylık ve ayrıcalıklar sağlanmaya çalışıldı. Bu anlaşmalar, bölgede serbest ticaret yolunda atılmış önemli birer adım niteliği taşısa da hem şeklen hem de uygulama açısından yetersiz kaldı. Bunda, kurucu antlaşmadan kaynaklanan nedenlerle Topluluğun bu sırada henüz dış politikaya ilişkin yetkilerinin çok az olması; üye devletlerin yerli sanayii dış rekabete karşı korumak ve ücret seviyelerinin düşmesini önlemek gibi ekonomik, sosyal nitelikli ulusal kaygıları; Topluluğun korumacı bir nitelik taşıyan Ortak Tarım Politikası’nın kısıtlayıcı etkileri ve Genel Tarifeler ve Ticaret Anlaşması’nın (GATT) Topluluğun seçeneklerini kısıtlayıcı hükümleri gibi dışsal baskıların yarattığı engeller önemli rol oynamıştı. Bu sınırlayıcı faktörlerin etkisiyle Topluluk, Akdeniz ülkeleriyle gümrük birliği kuran ya da tercihli olmayan ticaret anlaşmaları yapabildi. Nitekim, AT’nin bu düşünüp taşınmadan geliştirilmiş ve pragmatizmle örülü yaklaşımı eleştirilere

de uğradı. Böylece, geçen on yılda ne AT ne de Akdeniz ülkeleri, yapıcı diyalogun geliştirilmesinde kayda değer bir ilerleme sağlayabilmiş oldu.¹

Çizilen bu çerçevede, Ortadoğu ülkeleriyle yapılan anlaşmalarda da AT'nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerindeki yetersiz ve tutarsız tablo ile global bir yaklaşımın geliştirilememiş olması yansımaları buldu. Öncelikle, 1964 yılında Topluluk İsrail ile tercihli olmayan bir ticaret anlaşması yaptı. Ancak, GATT hükümlerine uyma amacı doğrultusunda tercihli olmayan ticari muameleler öngören anlaşma, İsrail'e hemen hiçbir fayda sağlamadı ve 1970'te, bu kez İsrail açısından daha fazla ticaret kolaylığı sağlayan bir tercihli ticaret anlaşması imzalandı. 1970'te yapılan tercihli ticaret anlaşmasında GATT hükümleri gözardı edilmekle birlikte, bu kez de Ortak Tarım Politikası (OTP) ve AT iç politikasındaki sorunlar nedeniyle beklenen sonuç alınamadı. Lübnan ile de 1965'te bir tercihli olmayan ticaret anlaşması imzalandıysa da bu anlaşma bir Arap ülkesiyle AT arasında kurulan ilk akdi ilişki olmanın ötesinde, Lübnan'ın beklentilerini karşılamaktan uzaktı. Hatta, ticaret dengesi Lübnan lehine değil, tam aksine AT lehine değişim göstermişti. Nitekim, 1970 yılında Lübnan'ın isteği üzerine yeni bir anlaşma yapılması yönündeki görüşmeler, 1972'de tamamlandı ve Aralık ayında bu kez bir tercihli ticaret anlaşması yapıldı. Anlaşma, ticari alanda Lübnan ürünlerine öncelik tanınmasını içermekle birlikte, mali ve teknik işbirliğini kapsamıyordu. Zaman geçtikçe bu anlaşmaların da ticari tavizlerde yetersiz kalması ve mali ve teknik işbirliği boyutu taşınamaması nedeniyle, 1974'te Lübnan hükümeti anlaşmanın yenilenmesini istedi. Lübnan'ın yanısıra, AT Eylül 1972'de Mısır ile de bir tercihli ticaret anlaşması yaptı. Anlaşma, taraflar arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulmasını içermekte ve Mısır çıkışlı ürünlere Topluluk pazarına tercihli giriş hakkı ile sınai ürünlerde 1974'e kadar %55'e yükseltilmek üzere %45'lik bir indirim öngörmekteydi. Buna karşılık, Mısır'ın ise kendi tarife oranlarında ilk aşamada %30, daha sonra da %50'ye varan oranlarda indirim gitmesi gerekmekteydi. Ancak, Mısır'ın üretim kapasitesinin AT ile rekabet edememesi nedeniyle bir serbest ticaret bölgesi oluşturma hedefine ulaşamadığından, zamanla bu anlaşmanın da AT-Mısır ticaret dengesini Mısır aleyhine bozduğu görüldü. Dolayısıyla, bu anlaşmalar da yukarıda sayılan nedenlerle, bu ülkelerin ticari beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı gibi, sosyo-ekonomik kalkınmalarına herhangi bir katkı sağlama noktasında da başarısız oldu.²

¹ Filippas Pierros et al., **Bridges and Barriers: The European Union's Mediterranean Policy 1961-1998**, Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 1999, s. 2, 49-58; Richard Pomfret, **Mediterranean Policy of the European Community**, London, Macmillan Press Limited, 1986, s. 20-21; **Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye**, İstanbul, Friderich Ebert Stiftung, 1998, s. 35; Haifaa A. Jawad, **Euro-Arab Relations**, Reading (UK), Ithaca Press, 1992, s. 17-18; 21-23.

² **Ibid.**, s. 17-20; Pomfret, **op.cit.**, s. 22-23; Pierros, **op.cit.**, s. 66-77.

B. Global Akdeniz Politikası

Akdeniz ülkeleriyle ikili ilişkilerin tüm bu yetersizlikleri ve AT'nin kolektif bir çerçeveden yoksun, tutarsız yaklaşımı ile bunlara yöneltilen eleştiriler karşısında, 1972'de AT Komisyonu bu anlaşmaların o zamana kadar Akdeniz ülkelerinin kalkınmasına çok az katkı yapmış olduğuna dikkat çekerek, yeni bir Akdeniz Politikası geliştirilmesi önerisinde bulundu. Fransa'nın öncülüğünü yaptığı Global Akdeniz Politikası'nı (GAP) zorunlu kılan başka önemli gelişmeler de vardı. Birincisi, İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın Topluluğa katılarak AT'nin ilk genişlemesinin gerçekleşecek olmasıydı. Bu üç ülkenin katılımı, hem Topluluğun tarımsal ve sınai ticaret çerçevesinde hem de AT-Akdeniz ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin çeşitli yönlerinde (kotalar gibi) değişiklik yapılmasını gerektiriyordu. Bu da Akdeniz ülkelerinin genişleme sonrasında yeni anlaşmalar yapılması ya da ilave mali protokoller düzenlenmesi gibi olası ticari kayıplarını telafi edici beklentiler içine girmelerine yol açtı. İkinci olarak, Avrupalı ülkeler, bölgede süper güçleri dengelemek ve Akdeniz ülkeleriyle bunların iki büyük güçle olan ilişkisinden farklı bir temelde daha eşit ve bu ülkeler lehine sonuç doğuracak bir ilişki çerçevesi kurmak istemişti. Arap ülkeleri başta olmak üzere Akdeniz ülkeleri de AT'yi süper güçlerin bölgedeki etkinliğine karşı bir dengeleyici olarak görme eğilimine girdiler. Üçüncü olarak, Arap ülkelerinin başlattıkları petrol ambargosu nedeniyle kendini gösteren enerji krizi sonucunda, Ortadoğu'dan Batı'ya petrolün akışı hayati bir önem kazanmış ve bu da Akdenizli Arap ülkeleriyle ilişkilerin normalleştirilmesini gerekli kılmıştı. Dördüncü olarak, 1964'te gelişmekte olan ülkelerin gündeme getirdiği genelleştirilmiş tercihler sistemi doğrultusunda, kendi tercihli sistemini oluşturmaya koyulan AT, 1971'de bunu tamamlamış ve Akdeniz ülkelerinin yanısıra, daha başka birçok Üçüncü Dünya ülkesi de bu çerçeveye alınmıştı. Akdeniz ülkeleri ticaretinin giderek bu sistemden zarar görmeye başlamasıyla, bölge ülkeleri mevcut anlaşmaların yenilenmesini istemeye başladılar.³

Ekim 1972'de Paris'te yapılan AT Zirvesi'nde Akdeniz'e yönelik yeni yaklaşım benimsenerek, GAP'ın hedefleri ortaya konuldu. Topluluk özetle burada, Akdeniz ülkeleriyle IMF ve GATT prosedürlerine uygun olarak ve karşılıklılık temelinde, ticari ve parasal konularda istikrarlı ve dengeli ekonomik ilişkilerin kurulabilmesi için mümkün olan en kısa zamanda müzakerelere girmeye hazır olduğunu kaydetti. Benzer ifadeler, Aralık 1973'te Kopenhag'ta yapılan zirvede, bu kez Ortadoğu özeline odaklanılarak tekrarlandı. Böylece 4 temel hedefe odaklanan yeni politika somutlaşmaya başladı. Bu hedefler, AT ile Akdeniz ülkeleri arasında sınai mallarda serbest ticareti, tarımsal ürünlerde sınırlı tavizleri, teknik ve sınai işbirliğini ve mali yardımları kapsıyordu. 1989

³ *Ibid.*, s. 82-88; Jawad, *op.cit.*, s. 27-29; Richard Pomfret, "The European Union's Relations with the Mediterranean Countries", *The External Relations of the European Community: the International Response to 1992*, John Redmond (ed.), New York, St. Martin's Press, 1992, s. 77-79;

yılına kadar sürecek olan Global Akdeniz Politikası ile Topluluk bu kez ikili değil, bölgesel çapta bir anlayış geliştirmeye çalıştı.⁴

Başlangıçta, Topluluk GAP'ı Aralık 1973 sonuna kadar uygulamaya koymayı umduysa da Ekim 1973'te başlayan Arap-İsrail Savaşı ve devamındaki petrol ambargosu nedeniyle bu gerçekleşemedi. Dahası, bu ambargodan en çok zarar gören ülkeler olmaları itibariyle AT ülkelerinin Arap dünyası ile ilişkileri gerginleşti. Böylece global nitelikte bir işbirliği olasılığı rafa kalkmış oldu. 1974 yazına kadar AT, ambargo nedeniyle içine girdiği durgunluk ortamından ve ekonomik sorunlardan dolayı, Akdeniz ülkeleriyle yenilenecek anlaşmalara ilişkin müzakerelerin başlatılması için herhangi bir girişimde bulunmadı. Ayrıca Topluluğun, İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yı kapsayan 1973'teki ilk genişlemesi de sürece olumsuz etkide bulundu. İngiltere gibi kuzey ülkeleri Akdeniz ülkeleriyle yapılan anlaşmalar yoluyla tüketicilerinin ucuz tarımsal ürünlere ulaşmasının mümkün hâle gelmesinden dolayı Akdeniz Politikasına destek verirken, Fransa ve İtalya gibi üye ülkeler ise GAP yoluyla benzer ürünleri üreten Akdenizli ülkelerin yaratacağı rekabetten çekinmekteydi. Aralık 1974'e gelindiğinde, AT Bakanlar Konseyi bölgesel çapta bir anlaşma müzakeresi yürütme hedefinden vazgeçtiğini açıkladı. Bu karar, GAP konusunda atılan ilk geri adım niteliği taşıyordu. Böylece, Akdeniz ülkeleriyle sürekli nitelikte ve tek bir anlaşma yapmak yerine, yeniden tek tek ülkelerle ikili anlaşmalar yapılması kararlaştırıldı. Sonuçta, ironik olarak daha kapsamlı bir politika geliştirme anlayışıyla yola çıkılan GAP'ın, en önemli niteliğinden taviz verilmiş oldu.⁵

GAP'ın hayata geçirilmesinden sonra Arap ülkeleriyle yapılan anlaşmalara bakılacak olursa, 1977 yılı başlarında Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün ile tercihli ticaret anlaşmaları imzalandığı görülmektedir. AT'nin bu ülkelerle aynı zaman diliminde anlaşma yapması, Akdeniz Politikası'nın global niteliğini vurgulama ve bölgesel bir yaklaşımın benimsendiğini gösterme amacı taşıyordu. Bu anlaşmalar, yukarda çizilen genel çerçevedeki gibi, mali yardımı ve ekonomik işbirliğini de kapsamakta idi. Özellikle, Avrupa'nın girişimci sermayesinin ve teknik desteğinin bu ülkelerin elde ettikleri petrodolarlarla birlikte, düşük sınai kalkınmanın, sınırlı bir tarım sektörünün ve düşük büyüme oranlarının olduğu bu bölgede yerel teşebbüslerin gelişmesine yardımcı olması amaçlanmıştı. Diğer işbirliği projeleri ise, daha çok altyapı ve tarımın çeşitlendirilmesi gibi alanlara odaklanmış ve bu yönde Mısır, Suriye ve Ürdün'de bazı adımlar atılabiliyordu. Ancak, Topluluğun Akdeniz Politikası'nın temel sorunlarına Arap ülkeleriyle yapılan anlaşmalarda da rastlamak mümkündür. Sözgelimi, Topluluğun giderek daha da korumacı hâle gelen

⁴ Jawad, *op.cit.*, s. 25-26; Pierros, *op.cit.*, s. 85-86.

⁵ *Ibid.*, s. 88-91; Neville Waites and Stelios Stavridis, "The European Union and Mediterranean Member States", *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990s*, Stelios Stavridis et al. (eds.), New York, St. Martin's Press, 1999, s. 29-30.

tekstil politikası Mısır'ın tepkisini çekmişti. GAP'ın çerçevesi içine, yukarıda anılan Arap ülkelerinin yanısıra, Filistin toprakları da sınırlı ölçüde de olsa dahil edildi. AT'nin İsrail işgali altındaki Batı Şeria ve Gazze'de bulunan Filistinliler ile anlaşma yapması siyasetten imkansız olsa da Topluluk başka yollarla Filistinlilere destek verdi. Topluluk 1980 öncesinde Filistinli mültecilere yardım sağlarken, 1980'lerin ortalarında işgal altındaki bölgelerden yapılan ve sınai malları kapsayan ithalata İsrail, Mısır ve Ürdün çıkışlı mallarla aynı statüyü tanıdı. İsrail'e gelince, Topluluk bu ülkeyle 1975'te bir tercihli ticaret anlaşması imzalamış ve buna göre AT, 1977'ye kadar sınai ürünlerde tüm tarifeleri kaldırma ve 1980'lerin sonuna kadar da sınai ürünlerde serbest ticarete geçilmesi taahhüdü altına girmişti. Anlaşma, özellikle bu sırada AT ile henüz müzakere aşamasında olan Arap ülkelerinin tepkisini çekmişti. AT ile İsrail arasındaki mali protokoller ise, bu ülkenin ekonomik bakımdan Arap ülkelere göre daha gelişmiş olmasından dolayı, daha çok AYB'den sağlanan krediler ve işbirliği projelerine odaklanmıştı.⁶

GAP, 1960'lardaki sadece ticari nitelikli anlaşmaların aksine, kalkınma politikasını da öncelikli hedefleri arasına almıştı. Bu noktada, Avrupa'nın içine girdiği ekonomik durgunluk ve işsizlik ortamından, genel olarak Üçüncü Dünya ülkelerinin, özel olarak da komşu Akdeniz ülkelerinin kalkınma sürecine girmesiyle çıkılabileceği öngörülmekteydi. Bu dönemde, GAP çerçevesinde kalkınma politikası başlıca iki araçla yürütüldü: mali yardımlar ve ekonomik işbirliği. Akdeniz ülkelere yönelik 5'er yıllık protokollerle verilen mali yardımlar, ülkelerin yoksulluk, sınai kalkınmışlık ve mali yardımı kullanabilme derecesine göre verilmekte ve spesifik kalkınma projelerine odaklanmaktaydı. 1980'lerde yoğunlaşan bu yardımlar, ya bütçeden ayrılan kaynaklarla ya da Avrupa Yatırım Bankası'ndan sağlanan kredilerle karşılanmıştı. Ancak bu yardımlar, Akdeniz ülkelerindeki yaşam kalitesini artırmada yetersiz kaldı ve GAP'a yönelik eleştiriler yeniden baş göstermeye başladı. Dolayısıyla, kalkınma politikası çerçevesinde formüle edilmiş olan GAP'ın, mali yardımlar ayağı başarısız oldu. Ekonomik işbirliği alanında ise, taraflar, bölgesel çapta projeler geliştirilmesine ve özellikle özel sektörün yatırıma teşvik edilmesine odaklandı. Ancak, ekonomik işbirliği projeleri de uygulamada beklenen sonuçları veremedi ve özellikle özel sektörün yatırımları anlamında Akdeniz ülkelere çok sınırlı katkıda bulundu.⁷

1980'lerde GAP'ta arzulanan sonuca ulaşamamasında, Topluluğun Yunanistan'ı kapsayan ikinci ve İspanya ile Portekiz'in katılımıyla gerçekleşen üçüncü genişlemesinin olumsuz etkisi oldu. Bu olumsuz etki, özellikle yeni üyelerin tarım ürünleri üreticisi ve ihracatçısı olmalarından dolayı, Akdeniz ülkeleriyle yapılan anlaşmalarda bu konularda verilen ticari tavizlerin işletilememesi şeklinde kendini gösterdi ve bunda Topluluğun korumacı nitelik taşıyan OTP'si büyük rol oynadı. Artık Topluluğun tarımsal iç talebi yeni

⁶ Jawad, *op.cit.*, s. 31-35; Pierros, *op.cit.*, s. 110-113.

⁷ *Ibid.*, s. 102-106.

üyelerden karşılanmaya başlanmıştı. Sınai alanda ise, yeni katılımlar GAP'ı çok fazla olumsuz etkilemedi. Zira, zaten Akdeniz ülkelerinden gelen sımai ürünlerin çoğunda zaten ticari engeller kaldırılmıştı. Böylelikle, enerji krizi, durgunluk ve daha sonrada genişlemenin olumsuz etkisiyle GAP'ın başarılı sonuç vermesi tehlikeye girince, 1980'lerin ortalarında Topluluğun Akdeniz ülkelerinin kayıplarını telafi edici adımlar atması ve özellikle de anlaşmaların ticari hükümlerinin uygulanmasına ağırlık verilmesi şeklinde görüşler öne sürüldü. Nitekim, Akdeniz ülkelerinin de anlaşmalarda değişiklikler yapılması ve tarımda daha fazla ticari taviz verilmesi yönünde önerileri oldu. Tüm bu noktalar, 1989'da Komisyonun "Topluluğun Akdeniz Politikası'na İlişkin Rapor (1975-1988)" adlı belgesinde de açıkça ortaya konuldu. 1991'de AP de benzeri kaygıları dile getirerek, AT'nin Akdeniz Politikası'nın yetersizliğinin ortaya çıktığını vurguladı.⁸

C. Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası

1980'lerin sonuna gelindiğinde Tek Pazar oluşturma sürecine odaklanan AT'nin Akdeniz ülkelerinden gelen talepleri karşılayamaması üzerine, GAP'ın yerine Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası adıyla yeni bir çerçeve gündeme geldi. Artık Soğuk Savaş sona ermişti ve yavaş yavaş eski Doğu Bloku ülkeleri AT ile yakınlaşıp Topluluğa üyelik niyetlerini ifade ederken, Topluluk da bu ülkelere yönelik yardım programını (PHARE) başlattı. İşte bu noktada, Doğuya genişlemeye odaklanan Topluluğun dış politikasında denge sağlama hedefi doğrultusunda, artan nüfus, yoksulluk ve siyasi istikrarsızlıklarla boğuşan güneydeki komşuların gözardı edilmemesi gerektiği yönünde Komisyon görüş bildirdi. Yeni politika, bölgesel işbirliğine odaklanılması, mali protokollerin ötesinde kalkınma projelerinin desteklenmesi ve Akdeniz ülkelerinin IMF'nin empoze ettiği yapısal reformların olumsuz etkilerinden dolayı uğradıkları kayıpların telafi edilmesini öngörmekteydi. Bu yeni politika Konsey tarafından da kabul görünce, Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (YAP) adıyla Topluluğun Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinin yeni çerçevesi ortaya çıkmış oldu. Bu çerçevede, Komisyon önerileri doğrultusunda Akdeniz ülkelerine, özellikle de Ortadoğu ülkelerine yönelik mali yardımlar 1992-1996 arası dönemde iki kata varan oranda artırıldı. Ayrıca 1992'de, AT ile Akdeniz ülkeleri arasında bir dizi yatay işbirliği projesi başlatıldı. Med Programları olarak bilinen projenin amacı, sivil toplum kuruluşları arasında teması, anlayışı ve işbirliğini geliştirmektir. Bu programlar, özellikle üniversiteler arası işbirliğine (Med Campus), belediyeler ve yerel yönetimler arası iletişim ağları kurulmasına (Med-URBS) ve KOBİ'lerin teşvikine (Med-Invest) odaklanmıştır.⁹

⁸ *Ibid.*, s. 97-102,106; Waites and Stavridis, *op.cit.*, s. 31; Pomfret, *op.cit.*, s. 80-81; Alfred Tovias, "The EU's Mediterranean Policy Under Pressure", *Mediterranean Politics*, Richard Gillespie (ed.), London, Pinter Publishing, 1996, s. 12-13.

⁹ *Ibid.*, s. 13-14; Pierros, *op.cit.*, s. 126-134.

Pratikte YAP'ın gelişimine bakıldığında, 1992-1996 dönemi için Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan ile mali protokollerin yenilendiği görülmekte idi. Bu protokoller çerçevesinde AB, anılan ülkelere birtakım yeni altyapı projeleri için mali destek sağladı. Yine 1991 yılında İsrail ile de mali protokol yenilenerek, çeşitli sanayileşme projelerine AYB yoluyla destek verildi. İsrail'in 1975 anlaşmasının artık günün gerçeklerine uymadığı gerekçesiyle güncelleştirilmesi önerisini isteksizce kabul eden Komisyon, Tel Aviv ile müzakerelere başlasa da verilecek ticari tavizlerin Ortadoğu Barış Süreci'ne bağlanması nedeniyle, görüşmeler ancak 1993'te tamamlanabildi. Komisyon burada, İsrail ile bir ortaklık anlaşması yapılması önerisinde bulundu. Bu anlaşmayla, sınai alanda 1975 anlaşmasında verilen sözler yerine getirilirken, tarım alanında da liberalizasyon yolunda önemli ilerleme sağlanmış olacaktı. YAP çerçevesinde AB, işgal altındaki topraklarda bulunan Filistin yönetimine de doğrudan, Med programları ve AYB yoluyla ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlama amaçlı olarak destek verdi.¹⁰

GAP gibi YAP da Akdeniz ülkelerine ekonomik getirisi düşük kalan bir inisiyatif oldu. Özellikle mali protokollerle sağlanan yardımlar artırılsa da bunlar, Doğu Avrupa ülkelerine verilen yardımlarla karşılaştırıldığında düşük kalmaktaydı. Komisyon tarım ürünlerinde yeni bir tercihlili muamele de önermemişti. Bu da Tek Pazar'ın 1992'de uygulamaya başlanmasıyla, Akdeniz ülkeleri aleyhine bir dengesizliğin oluşacağı demektir. YAP'ın başarısızlığında, üye ülkeler arasında serbest ticaret konusunda yaşanan görüş ayrılıkları da etkili oldu. İngiltere, Almanya ve Danimarka gibi kuzeyli üyeler açık piyasalardan yana tavır alıp cömert yardım paketlerine karşı çıkarken, Fransa, İtalya ve İspanya gibi Akdenizli üyeler ve Komisyon ise, bölge ülkelerinin tarımsal alanda yarattığı rekabet ortamından çekinerek mali destek ve işbirliğine vurgu yapmaktaydı. Böylelikle YAP inisiyatifi, Akdeniz ülkelerinin AB'den daha fazla yardım elde etmeleri ve sınai ürünlerde Birliğe ihracatlarını belli ölçüde artırmalarını sağlama dışında, Körfez Savaşı'nın olumsuz etkileri, Tek Pazar'ın yürürlüğe girmesi, Birliğin Doğu Avrupa ile ilişkilerinin canlanması, yeni genişleme sürecinin başlaması, Topluluğun tekstil ve tarım gibi hassas sektörleri serbest ticarete açmadaki isteksizliği ve Akdeniz ülkelerinin kendi korumacı politikaları nedeniyle, pratik bir getirisi olmayan ve Akdeniz'de, özellikle Avrupa'ya göç gibi konularda, uluslararası işbölümünde pek fazla değişiklik yapamayan bir süreç görüntüsü çizdi. Bu noktada, "AB yardımları güneşe, göçler ise kuzeye gidiyor" söylemi anılan tabloyu özetlemesi itibariyle dikkat çekici idi. Ancak yine de süreç, AB'nin bölgeye yardımlarını artırması ve burada desteklemeyi istediği ekonomik ve siyasi modellere ilişkin daha tutarlı bir tablo çizmesi itibariyle, geçmişteki politikalara göre bir ilerleme olarak görülebilir.¹¹

¹⁰ *Ibid.*, s. 154-157; Toviias, *op.cit.*, s. 14-15.

¹¹ *Ibid.*, s. 15-20; Pierros, *op.cit.*, s. 140-151, 164.

YAP çerçevesinde, Ortadoğu özelinde AB, barış sürecinin de devam etmesinden yararlanarak, Magrip ülkelerine önerdiğine benzer şekilde Ortadoğu'da İsrail'i de içine alan bir serbest ticaret bölgesi (Euro-Mashreq Serbest Ticaret Bölgesi) kurulmasını, yani bölgesel bazda işbirliğine gidilmesini gündeme getirdi. Ancak AB'nin bu önerisi ile Ortadoğu Barış Süreci'ne olan desteği karmaşık mesajları içinde taşıyordu. Bir yandan Birlik, Mısır, İsrail ve Filistin ile ikili bağlarını güçlendirmeye çalışırken, diğer yandan da bölgesel işbirliği ile tüm Akdeniz'i kapsayan bütüncül bir politika geliştirilmesi arasında kafakarışıklığına düşmüş durumdaydı. Nihayetinde, Komisyon ikinci seçenekte karar kıldı ve 1994 sonbaharında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı planını sundu. Böylelikle, hem Avrupa-Maşrik Ortaklığı hem de Avrupa-Magrip Ortaklığı önerileri tüm Akdeniz'i kapsayan bu politikanın geliştirilmesiyle gündemden kalktı.¹²

II. Barcelona Süreci ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı

A. Barcelona Konferansı ve Bildirisi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte geleneksel Doğu-Batı karşıtlığının yerini alan ve Kuzey ile Güney arasındaki gelişmişlik farkından kaynağını bulan yeni güvenlik riskleri, hem milliyetçi, etnik ve dinsel çatışma potansiyellerini içinde barındıran hem de siyasi ve kurumsal açıdan donanımlı olmayan Avrupa-Akdeniz sistemini istikrarsızlığa sürükleme tehlikesini beraberinde getirdi. Bu doğrultuda, Merkezi ve Doğu Avrupa'ya (MDA) odaklanarak güney komşularını ihmal eden bir Avrupa'nın, bu bölgedeki devletlerden değil bunların içindeki sorunlardan kaynaklanan İslami kökten dinciliğin yarattığı tehditlere maruz kalma (Cezayir'deki gelişmelerde görüldüğü gibi), göçmen akışının ve siyasi sığınma isteyenlerin akınına uğrama, uyuşturucu kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yaygınlaşması gibi risklerle yüzleşmesi gerekecekti. Avrupa, kıtada benzeri risklerin ortaya çıkışını önlemek için Doğuya genişleme yoluyla MDA ülkelerini Birliğe alma taahhüdü içine girmişti. Ekonomik anlamda da Soğuk Savaş'ın bitişi Akdeniz ülkeleri açısından olumsuz sonuçlar yarattı ve Avrupa yatırımları, vasıflı ucuz işgücüyle kültürel ve coğrafi olarak daha yakın olan Doğu Avrupa'ya akmaya başladı. YAP çerçevesinde Akdeniz ülkelerine sağlanan yardımlar ise, MDAÜ'lere verilenlere oranla çok düşük düzeydeydi. Ayrıca YAP, Akdeniz ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret konusuna odaklanmamıştı. İşte bu sırada, ciddi belirsizlikler gösteren Akdeniz politikasına yeni bir içerik ve ivme kazandırılması bir zorunluluk olarak, özellikle Fransa, İtalya ve İspanya gibi Akdenizli üye ülkelerce gündeme getirildi. Bu doğrultuda, AB içinde, hem daha önceki iki taraflı ve Akdeniz ülkeleri aleyhine işleyen ticari ilişkilerle dayalı politikanın yarattığı dengesizliklere son vererek bölge ülkeleri arasında ticaret hacmini artırmaya dönük yatay işbirliğini hayata geçirmek hem de

¹² *Ibid.*, s. 139-140, 163-164.

bölgede istikrarı sağlayarak güneyden gelebilecek yeni güvenlik risklerini en aza indirmek için, 1994'ten itibaren çalışmalar başladı. Büyük ölçüde Komisyon tarafından yürütülen çalışmalar çerçevesinde, Haziran 1994'teki Korfu Zirvesi'nde yeni politikaya olan ihtiyaç vurgulanırken, Ekim 1994 ve Mart 1995 Komisyon tebliğlerinde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na yönelik öneriler kamuoyuna sunuldu. Aralık 1994 Essen ve Haziran 1995 Cannes Zirveleri'nde Konseyin Komisyon önerilerini benimsemesiyle, Kasım 1995'te Barcelona'da toplanan 15 üye ülke ve 11 Akdeniz ülkesinin (Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, İsrail, Lübnan, Suriye, Ürdün, Türkiye, G. Kıbrıs, Malta) Dışişleri Bakanları ile Filistin Yönetimi temsilcileri, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Anayasası" niteliğindeki Barcelona Bildirisi'ni kabul etti. Ortaklık, AB'nin Akdeniz politikasını güçlendirme yolunda atılmış önemli bir adım olarak, Birliğin o zamana kadarki Akdeniz politikalarının sıkışıp kaldığı dar çerçeveden ve kısır döngülü yaklaşımdan tümüyle farklı bir perspektif sunma iddiasını yansıtıyordu. Süreç ile, AB ve Akdeniz ülkelerini siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda ortak bir çerçevede bütünleştirmek amaçlanmaktaydı. Sürecin Arap-İsrail sorununa en önemli katkısı ise, BM dışında çatışan tarafları bir araya getiren tek çok taraflı forumu oluşturacak olması idi. Sürece oluşum aşamasında eleştiriler de gelmedi değil. Özellikle, kurulması düşünülen serbest ticaret bölgesi uygulamasının Akdeniz ülkeleri değil, AB ekonomileri lehine sonuç verecek olması ve Birliğin, gerçek anlamda bir Avrupa-Akdeniz işbirliğini sağlamadan çok Akdeniz'de istikrarsızlığı nasıl önleyebileceğine odaklanması en sık yapılan eleştiriler olarak göze çarpmaktaydı.¹³

Barcelona'daki Çalışma Programı üç sepete ayrıldı:¹⁴

-Siyasi diyalog ve güvenlik ortaklığı: Bu, ortak bir barış ve istikrar alanı kurmayı ve bu doğrultuda bir "Avrupa-Akdeniz Paketi" kurulmasını da içerecek şekilde çalışmaların başlatılmasını öngörüüyordu.

¹³ Ibid., s. 176-183; Waites and Stavridis, *op.cit.*, s. 32; Selda Paydak, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığına Bakış," *Avrasya Dosyası*, Cilt:5, Sayı 4 (Kış 2000), s. 270-271; Christopher J. Smith and Kaisa Lahteenmaaki, "Europeanization of the Mediterranean Region: the EU's Relations with the Maghreb", *The Union and the World*, Alan Cafruny and Patrick Peters (eds.), Hague, Kluwer **Law International**, 1998, s. 164-165; Richard Gillespie, "Introduction: The Euro-Mediterranean Partnership Initiative", *The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives*, Richard Gillespie (ed.), London and Portland, Frank Cass, 1997, s. 1; Alvaro Vasconcelos and George Joffé, "Towards Euro-Mediterranean Regional Integration," *Mediterranean Politics*, Vol: 5, No. 1 (Spring 2000), s. 3-4; Dimitris K. Xenakis, "Order and Change in the Euro-Mediterranean System," *Mediterranean Quarterly*, Vol: 11, No. 1 (Winter 2000), s. 75-82.

¹⁴ Jean-Pierre Derisbourg, "The Euro-Mediterranean Partnership since Barcelona", *The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives*, Richard Gillespie (ed.), London and Portland, Frank Cass, 1997, s. 10-11.

-Ekonomik ve mali ortaklık: Akdeniz'in bir barış ve istikrar bölgesine dönüştürülmesinde bölge ülkelerinin sosyo-ekonomik durumunun iyileştirilmesi kilit önem taşımakta idi. Bu doğrultuda, 2010 yılına kadar Akdeniz bölgesinde bir serbest ticaret bölgesi kurulması ve geçen sürede sınai ürünlerde tüm tarifelerin ve tarife dışı engellerin adım adım kaldırılması, tarımsal ürün ve hizmet ticaretinde de liberalizasyonun gerçekleştirilmesi öngörülmüştü.

-Sosyal, kültürel ve beşeri alanlarda ortaklık: Burada eğitim, sosyal kalkınma, göç, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda işbirliği ve özellikle sivil toplumun sürece dahil edilmesi planlanmaktaydı.

AB'nin Akdeniz ülkeleriyle daha önceki ilişkileriyle karşılaştırıldığında, AB-Akdeniz Ortaklığı'nın getirdiği yenilikler şunlardı:¹⁵

*Ortaklığa ekonomik, mali, sosyal, kültürel nitelikte yeni boyutlar eklendi.

*sık sık biraraya gelen çeşitli gruplar da birlikte çalışma yapılmasıyla ilişkilerde yeni bir işbirliği ruhu yaratılması amaçlandı.

*iki taraflı anlaşmaların güncelleştirilmesi yoluyla bölgesel işbirliğine giden yolun açılması ve iki sürecin birbirini tamamlaması öngörüldü.

*ilişkilerin gelişmesi ve özellikle de sağlanacak yardımlar, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve sivil toplumun güçlendirilmesi konularında Akdeniz ülkelerinin ilerleme sağlamasına bağlandı.

Dolayısıyla Ortaklık, daha önceki AB inisiyatiflerinin aksine, karşılıklılık, sürekli bir çoktarafılık, siyasi diyalog, liberalizasyon, çeşitliliğe ve çoğulculuğa saygı ve de koşulluluğa dayanmaktaydı.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kurumsal bir temele de oturtuldu. Öncelikle 27 ülke dışişleri bakanlarının sürecin uygulanmasını izlemek üzere periyodik olarak toplanması öngörüldü. Ayrıca, bakanların, üst düzey yetkililerin veya uzmanların biraraya geleceği ad hoc nitelikte tematik toplantılar yapılması da kararlaştırıldı. Tüm süreci izlemek ve gerektiğinde çalışma programını güncellemek üzere, Troika'dan ve 12 ortak ülkeden yetkililerin oluşturduğu bir Avrupa-Akdeniz Komitesi kuruldu.¹⁶

B. Barcelona Süreci'nin Gelişimi

Sürecin ilk bir yılı, Ortadoğu'da Arap-İsrail sorununda durumun yeniden kötüleşmesine rağmen gelecek için cesaret verici gelişmelere sahne oldu. Bu doğrultuda, Nisan 1996'da Avrupa-Akdeniz Kültür Bakanları toplantısı yapılırken, onu Mayıs ayında sanayi bakanlarının biraraya geldiği ve sınai alanda işbirliğine ilişkin bir bildirinin kabul edildiği toplantı izledi. Aynı

¹⁵ *Ibid.*,

¹⁶ Pierros, *op.cit.*, s. 187-188.

dönemde enformasyon toplumu ve turizm konularında da toplanan 27 ortak ülke Bakanları, her iki alanda işbirliği konularını ele aldılar. Ayrıca, Barcelona'da öngörüldüğü üzere siyasi diyalog ve güvenlikten sorumlu üst düzey yetkililer, Avrupa-Akdeniz Paketi kurulması olasılığını da içerecek şekilde Akdeniz'de bir barış ve istikrar alanının oluşturulmasını sağlayacak araçlar üzerinde çalışmalarını 1996 sonbaharında başlattılar. Burada Ortaklar, pakt yerine bir Şart hazırlanmasına karar vererek, bu Şartın Barcelona Bildirisi ile eşdeğer bir siyasi açıklama niteliği taşıması üzerinde görüş birliğine vardılar. 1996'daki bu umut verici gelişmelere karşın, 1997 yılına girildiğinde, Ortadoğu'da bir kez daha kendini gösteren Arap-İsrail gerginliği tüm sürecin işleyişini tehdit etmeye başladı.¹⁷

Nisan 1997'de Malta'da toplanan İkinci Avrupa-Akdeniz Konferansı, İsrail'in Mart ayında Doğu Kudüs'te yeni Yahudi yerleşimleri inşa etme kararı alması ve Arap Birliği'nin İsrail ile ilişkileri boykot etmesiyle Ortadoğu Barış Süreci'nde krize gidildiği bir dönemde gerçekleştirildi. Konferans, herhangi bir karar alınmadan dağıldı ve ancak bir ay sonra sonuç bildirisi açıklandı. Böylelikle Birliğin, Barcelona Süreci ile Ortadoğu Barış Süreci'ni birbirinden ayrı tutma çabaları başarısızlıkla sonuçlanarak, iki süreç arasındaki bağlantı kabul edilmiş oldu. Bu da sürecin çok taraflı boyutunun, Oslo Barış Süreci'nin devamına bağlı olduğunu gösteriyordu. Toplantıda güvenlik alanında alınan en önemli kararları, "Avrupa-Akdeniz Barış ve İstikrar Şartı"nın hazırlık çalışmalarına devam edilmesi, siyasi ve güvenlik yazışmaları ile dış politika enstitüleri ağı kurulması (EUROMESCO) ve diplomatlar için Malta'da eğitim seminerleri düzenlenmesi oluşturdu. Ayrıca, bazı ülkeler MEDA yardımlarındaki gecikmeden ve Arap öğrenci, işadamları ve turistlerin Avrupa'ya seyahatlerinde karşılaştıkları vize zorluklarından şikayet ettiler. Konferansın yanı sıra, bazı Akdeniz ülkeleriyle yürütülen ortaklık müzakereleri de sekteye uğradı. Mısır, Birliğin tarım ürünlerindeki katı tutumunu protesto ederken, Cezayir siyasi istikrarsızlığı aşmaya çalışmakta, Kıbrıs'ta da Türk ve Rum tarafları arasındaki sorunlar yeniden kendini göstermekteydi. Tüm bunlar, Birliğin Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinin bir darboğaza girdiği gösteriyordu. Bu noktada biraraya gelen Komisyon, AYB, Konsey ve Akdeniz ülkelerinin büyükelçileri GAP ve YAP dönemini hatırlatır şekilde sürece yeniden dinamizm kazandırılması gerektiğini kaydettiler. Bu çerçevede, 3-4 Haziran 1998'de Palermo'da toplanan ad hoc nitelikli Avrupa-Akdeniz Konferansı'nda daha az sürtüşmeli bir atmosfer yaratılması doğrultusunda Arap-İsrail sorununa değinilmedi ve bölgedeki diğer sorunlara odaklanılması öngörüldü. Ayrıca, İstikrar Şartı'na ilişkin müzakereler de yeniden başladı. Böylelikle Palermo'da taraflar, Nisan 1999'da yapılması planlanan Üçüncü Avrupa-Akdeniz Konferansı'nın sorunsuzca gerçekleşmesi için güçlü bir temel atmış oldular.¹⁸

¹⁷ *Ibid.*,

¹⁸ *Ibid.*, s. 189; Xenakis, *op.cit.*, s. 88-89; Antonio Marquina, "Review of Initiatives on CBMs and CSBMs in the Mediterranean", *Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century*,

Ekim 1998’de Barcelona Süreci’ne ivme kazandırma yönünde önemli bir gelişme oldu. ABD’nin girişimleri doğrultusunda İsrail ve Filistin tarafları arasında imzalanan Wye River Memorandumu ile, İsrail Batı Şeria’nın %13’ünden çekilmeyi kabul ederken, Filistin tarafı da güvenlik garantileri taahhüdünde bulundu. AB ve Akdeniz ülkelerince memnunlukla karşılanan bu anlaşmadan bir hafta sonra, Avrupa-Akdeniz Parlamenterler Forumu Brüksel’de ilk toplantısını yaptı. Suriye ve Lübnan dışında tüm ortak ülkelerden parlamenterlerin katıldığı toplantıda, Barcelona Süreci’ne parlamenter bir boyut katma niyeti vurgulanarak Wye River Memorandumu’nun Ortadoğu Barış Süreci’ne yeni bir ivme kazandırması umudu dile getirildi.¹⁹

Nisan 1999’da Stuttgart’ta yapılan Üçüncü Avrupa-Akdeniz Konferansı’nda Bakanlar, Ortaklığın bölgede barış, istikrar ve kalkınma yolunda üstlenilen diğer inisiyatifler ve faaliyetlerin, özellikle de Ortadoğu Barış Süreci’nin yerini almayı değil, bunların başarısına katkıda bulunmayı ve bu süreçleri tamamlamayı hedeflediğini vurguladılar. Ayrıca Bakanlar, Barış Süreci’nde AB’nin artan rolünün ve bunun devam etmesi gerektiğinin de altını çizdiler. Toplantıda, güvenlik konusu ve İstikrar Şartı’na ilişkin görüş alışverişi ve Serbest Ticaret Bölgesi yaratılmasında sağlanan ilerleme ile çevre, enerji, sanayi, deniz taşımacılığı ve enformasyon toplumu alanlarında projelerin başlatılması ele alındı. İstikrar Şartı konusunda, Palermo’dan beri sağlanan ilerleme dikkate alınarak, Şartı hazırlamakla sorumlu yetkililerden çalışmalarına devam etmeleri istendi ve Şartın siyasi koşullar elverişli olmazsa kabul edileceği ifade edildi. Toplantıya, Barcelona Süreci’nden dışlanan Libya da gözlemci olarak katıldı ve BM Güvenlik Konseyi’nin bu ülkeye uygulanan yaptırımları kaldırması ve Barcelona Bildirisi’ndeki ilkelerin kabulü halinde Libya’nın sürece dahil edilebileceği kaydedildi.²⁰

Sonuçta, sürecin çok taraflı boyutu açısından bakıldığında, 1995 sonrası konferansların, özellikle Ortadoğu Barış Süreci’ndeki olumsuzluklardan dolayı başarılı sonuç vermediği ve uygulamada beklenen adımların atılmadığı gözlenmekte idi. Yine de sürecin kesintiye uğramadan devam etmesi bile, bu atmosferde kendi başına bir başarı olup, tarafları aynı çatı altında biraraya

---

Hans G. Brauch et al. (eds.), New York, St. Martin’s Press, 2000, s. 73-74; Richard Whitman, “Five Years of the EU’s Euro-Mediterranean Partnership: Progress without Partner”, <<http://isonet.org/archive/Whitman.html>>, s. 13; Palermo Euromed Ad Hoc Ministerial Meeting, <<http://euromed.net/key-docs/Palermo.htm>>.

¹⁹ Pierros, *op.cit.*, s. 190-191.

²⁰ Whitman, *op.cit.*, 14-15; Hans G. Brauch et al., “Beyond Stuttgart: Prospects for Confidence and Partnership Building Measures in Euro-Mediterranean Relations for the 21st Century”, **Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century**, Hans G. Brauch et al. (eds.), New York, St. Martin’s Press, 2000, s. 324-327; Rosemary Hollis, “Barcelona’s First Pillar: An Appropriate Concept for Security Relations”, **Bound to Cooperate-Europe and the Middle East**, Gütersloh, Bertelsmann Foundation, 2000, s. 112; Third Euro-Mediterranean Conference, <http://euromed.net/activitee/conferences/Stuttgart/conclusions_en.htm>.

getirme anlamında Ortadoğu Barış Süreci'ne katkıda bulundu. Süreçte gelinen bu nokta AB'nin de dikkatini çekti ve Konsey, 2000 yılında Akdeniz Bölgesi'ne ilişkin Ortak Strateji'yi benimseyerek Ortaklığın yeniden canlandırılmasına ilişkin Komisyon önerilerini kabul etti. Komisyonun tebliğinde, sürecin uygulanmasında aksaklıklar olduğu belirtilerek revizyona gidilmesi önerilmekte ve ayrıca, 2010'a kadar kurulması düşünülen Serbest Ticaret Bölgesi'nin oluşumunu kolaylaştırmak için Akdenizli ortakların kendi aralarında bir serbest ticaret bölgesine gitmeleri öngörülmekte idi.²¹

Kasım 2000'de Marsilya'da düzenlenen Dördüncü Avrupa-Akdeniz Konferansı, Ortadoğu'daki siyasi ortamın iyice gerginleştiği ve şiddetin tırmandığı bir ortamda gerçekleştirildi ve Suriye ile Lübnan konferansa katılmadı. Toplantının gündemini sürecin yeniden canlandırılması oluştursa da ortaklar yalnızca sürece yönelik bağlılıklarını yinelemekle yetindiler. Özellikle de bu toplantıda kabul edilmesi beklenen Barış ve İstikrar Şartı gündeme alınmadı ve ortaklar, siyasi diyalog ve özellikle silahsızlanma, silahların kontrolü ve kitle imha silahlarının yayılması gibi güvenlik ile ilgili alanlarda ilerleme sağlayamadı. Böylelikle, Barış ve İstikrar Şartı'nın kabulü belirsiz bir süre ertelenmiş oldu. Ayrıca, artık Şartın kabul edilse bile, ancak ikincil güvenlik sorunlarını içerebileceği (göç, sığınma vs.) ve birincil güvenlik meselelerinin (silahların kontrolü, silahsızlanma vs.) Şart kapsamına girmesinin zorlaştığı yorumları yapıldı. Şartın siyasi diyalog ile bağlantısı da koparılmış oldu. Yine de Marsilya toplantısı sonrasında, süreci canlandırma anlamında yeniden umut verici adımlar atılmaya başlandı.²²

11 Eylül saldırılarının ardından, 5-6 Kasım 2001'de Brüksel'de yapılan ad hoc Avrupa-Akdeniz Dışişleri Bakanları toplantısında ABD'ye yönelik terör saldırılarını kınayan Bakanlar, Arap ve Müslüman dünyasıyla terörizmi özdeş gören tehlikeli algılamaların aksine, Barcelona Süreci'nin kültürler ve uygarlıklar arasında diyalogun geliştirilmesinde daha da önem kazandığını vurguladılar. Ayrıca Bakanlar, siyasi diyalogun Barış ve İstikrar Şartı beklenmeksizin derinleştirilmesini ve Şartın hazırlanmasına ilişkin çalışmaların sürdürülmesini kararlaştırdılar.²³

Brüksel toplantısından sonra sürece ivme kazandırma yönüne İspanya'nın dönem başkanlığı sırasında önemli adımlar atıldı. Akdenizli ortaklarla yürütülen yoğun danışmaların sonucunda, bir yandan Avrupa'ya yönelik artan göçler ve sığınmacı akışı diğer yandan da 11 Eylül sonrası global terörizm olgusunun tırmanması nedeniyle, süreçte daha önce fazla adım atılamayan

²¹ Mark Heller, "Reassessing Barcelona", **The European Union as a Security Actor in the Mediterranean**, Fred Tanner (ed.), Zurcher Beitrage zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung Nr. 61, 2001, s. 75-77.

²² Whitman, **op.cit.**, s. 16.; Marseille Fourth Euro-Mediterranean Conference, <http://euromedrights.net/english/barcelona_process/EMP/summits/Marseille.htm>.

²³ Brussels Euro-Mediterranean Conference, <http://euromedrights.net/english/barcelona_process/EMP/summits/Brussels/.htm>.

adalet ve içişlerinde işbirliği alanının öne çıkarılması üzerinde görüş birliğine varıldı. Ayrıca aynı nedenlerle, üçüncü sepette, özellikle de kültürel alanda işbirliği konusuna ağırlık verilmesi kararlaştırıldı. Böylece 27 ortak ülke, 22-23 Nisan 2002’de Valencia’da yapılan Beşinci Avrupa-Akdeniz Konferansı’na ortak bir gündem ile gitmiş oldu. Konferans, İsrail’in Cenin kasabasını işgal ettiği ve İkinci İntifada’nın sürdüğü bir sırada gerçekleşmesine ve Suriye ile Lübnan’ın katılmamasına karşın, Ortadoğu’daki durumdan Marsilya Konferansı’na oranla daha az etkilendi. Ortadoğu’daki durum Marsilya’da Barış ve İstikrar Şartı’nın kabul edilmesini engellerken, bu kez süreci ilerletecek adımlar atılmasına olumsuz bir etkide bulunmadı. Bu konferansta, daha öncekilerden farklı olarak, Filistin’de AB fonlarıyla yapılan altyapı yatırımlarına zarar vermesi ve Birlik temsilcilerinin Arafat ile görüşmelerine izin vermemesi nedeniyle İsrail’e yalnızca Araplar’dan değil, aynı zamanda AB’den de tepkiler geldi. Ancak toplantıda, AB ile İsrail arasındaki görüşmeler sonrasında AB temsilcilerinin Arafat ile görüşmesine İsrail razı oldu. Konferansta, Marsilya’dan edinilen deneyimle, birinci sepetten çok, ikinci ve üçüncü sepetteki ekonomik ve sosyo-kültürel konular öne çıktı. Valencia Eylem Planı, güvenlik ve siyasi konularda herhangi bir ilerleme sağlanmadığını gösteriyordu. Terörizme karşı mücadele ve siyasi diyalogun derinleştirilmesi gibi genel ifadelerle yer verilmişti. Ekonomik konularda ise, İspanya’nın Akdenizli ortaklar arasında bir Avrupa-Akdeniz Kalkınma Bankası kurulması önerisine karşın, Akdeniz ülkelerine AYB’den sağlanan kredilerin artırılmasıyla yetinildi. Ayrıca, Fas, Tunus, Ürdün ve Mısır’ın Mayıs 2001’de kurduğu bölgesel bir serbest ticaret alanı olan Agadir Grubu’na destek verildi. Konferansta alınan en önemli kararlar ise, üçüncü sepete ilişkindi. Bu noktada, adalet ve içişlerinde işbirliği ile ilgili olarak üst düzey yetkililerin hazırladığı çerçeve belge kabul edilirken, bunun göç, göçmenlerin sosyal entegrasyonu, terörizm, organize suç ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele alanlarında bölgesel bir işbirliğine yol açması beklentisi ifade edildi. Böylelikle, üçüncü sepette adalet ve içişlerinde işbirliği konusu öncelikli hâle getirilmiş oldu. Ancak, bu konuda Akdenizli ortaklar arasında görüş ayrılıkları da göze çarpmaktaydı. Özellikle terörizmin tanımı konusunda Araplar ile İsrail arasında tartışmalar yaşandı. Bu da Plan’da uluslararası terörizmle mücadelenin bölgesel bir inisiyatif yerine, BM’ye bırakılması yönünde bir eğilimin benimsenmesine yol açtı. Yine Konferansta üçüncü sepetle ilgili bir başka konu da kültürler ve uygarlıklar arası işbirliği idi. 11 Eylül sonrası önem kazanan bu konuda, Konferans Eylem Planı’nda, “Kültürler ve Uygarlıklar Arasında Eylem Planı” adıyla spesifik bir inisiyatife yer verildi. Bu plan, gençlik, eğitim ve medya konularında atılacak adımları içermekteydi. Ayrıca kültürel işbirliği doğrultusunda, daha önce ad hoc temelde yürütülen işbirliğini kurumsallaştıracak biçimde bir Avrupa-Akdeniz Vakfı kurulması da kararlaştırıldı. Sonuçta, Valencia Konferansı, tüm bu yönleriyle AB’nin daha önceki toplantıların aksine, süreci canlandırma doğrultusunda bu kez ortaklarla birlikte hareket etme iradesini göstermesi açısından önem taşımaktaydı. Ayrıca,

süreci yeniden canlandırma yolunda yeni fırsatlar yaratması bakımından Valencia Konferansı, o zamana kadarki konferansların en yapıcı ve verimli olanıydı.²⁴

III. Barcelona Süreci'nin Genel Değerlendirmesi

Daha önceki Akdeniz'e yönelik AB inisiyatifleri bölgede ekonomik ve siyasi işbirliğinin gelişimine belli ölçüde katkıda bulursa da Akdeniz'in güneyinde etkin bir güvenlik rejimi kurmada başarılı olamamıştır. Barcelona Süreci ise ekonomik ilişkileri, güvenlik ve sosyo-kültürel alanlarla da besleyerek yeni bir ortak yaklaşım ortaya çıkarması itibariyle yepyeni bir çerçeve sunma iddiasındadır. Böylece, sadece Arap-İsrail çatışması gibi uluslararası sorunların değil, ekonomik azgelişmişlik, işsizlik, cehaletin ortadan kaldırılması ve yerine insan haklarına saygılı, demokratik ve hukukun üstünlüğüne dayanan yeni rejimlerin kurulması yoluyla ancak barış ve istikrarın gelebileceği öngörülmüştür. Sürecin gelişimine bakıldığında ise, öngörülen hedeflerin özellikle birinci sepet itibariyle gerisine düştüğü görülmekte ve bu yönde sürece ciddi eleştiriler gelmektedir.

Barcelona Süreci'ne, siyasi, ekonomik ve ideolojik açıdan eleştiriler yöneltilmiştir. Akdeniz ülkeleri halklarının bakış açısından süreç, bölgede ortak bir Avrupa-Akdeniz işbirliği vizyonundan ziyade, Brüksel'deki bürokrasinin ve 15 üye ülkenin ortak iradesini yansıtan bir Avrupa vizyonu yaratmıştır. Güvenlik kavramı çerçevesinde bakıldığında, ortaklığın Akdeniz'den Birliğe yönelebilecek tehditlerin önlenmesi doğrultusunda geliştirilmesinin, Avrupa'nın bu ülkelerle bir güvenlik işbirliği stratejisi geliştirmekten çok, sanki bu ülkelere karşı kendini güvenceye alma ve savunma inisiyatifi hayata geçirme aracı görüntüsü çizdiği yorumları yapılmıştır. Hatta, Soğuk Savaş'taki bloklar arası bölünmeyi simgeleyen Berlin Duvarı'nın yerini "Akdeniz Duvarı"nın aldığını ileri sürenler bile olmuştur. Sürecin güvenlik alanında gelişmesini önleyen başlıca faktör ise, Ortadoğu'daki Arap-İsrail sorunudur. Barcelona'da 27 ülke temsilcilerinin Akdeniz'de bir barış ve istikrar bölgesi yaratma amacı doğrultusunda benimsedikleri güven artırıcı önlemler konusunun Arap-İsrail Sorunu'ndan önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Burada, güven artırıcı önlemler kendi başına bir amaç olarak değil, Akdeniz'de güvenlik ortaklığı çerçevesinde bir Barış ve İstikrar Şartı yaratılmasına giden süreçte bir araç olarak düşünülmüştür. Güven artırıcı önlemler konusu başlangıçta muhafazakar bir yaklaşımı benimsenerek, yalnızca birinci sepetle, yani güvenlik ve siyasi konularla sınırlanmıştır. Burada da öngörülen önlemler kağıt üstünde kalmış ve yalnızca çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi konularında ilerleme

²⁴ Richard Gillespie, "The Valencia Conference: Reinvigorating the Barcelona Process?," *Mediterranean Politics*, Vol: 7, No. 2 (Summer 2002), s. 106-112; Alvaro de Vasconcelos, "Seven Points on the Euro-Mediterranean Partnership," *The International Spectator*, Vol: XXXVII, No.2 (April-June 2002), s. 114.

sağlanabilmiştir. Savunma harcamaları, askeri tatbikatlar öncesi bildirim ve savunma faaliyetlerinde bilgi değişimi gibi şeffaflık içeren savunma konuları ile silahların kontrolü ve silahsızlanma konularında ise, hiçbir öneri getirilmemiş ve Malta Konferansı'nda bildirim niteliğinde yalnızca 6 güven artırıcı önlem üzerinde durulduğu gibi, savunma enstitüleri ağı kurulması da kabul edilmemiştir. Bu durum, Akdeniz ülkelerinin özellikle de Arap hükümetlerinin askeri konularda gizliliği esas alan bir yaklaşımla hassasiyet göstermelerinden kaynaklanmakta, Barış Süreci'nin tıkanması da buna katkıda bulunmaktadır. Akdeniz'in kuzeyi ile güneyi arasındaki büyük askeri uçurumun İsrail'in askeri üstünlüğüne katkıda bulunduğu dikkat çeken Arap ülkeleri, henüz İsrail ile askeri konularda açıklığı ve şeffaflığı gerektirecek herhangi bir adım atmakta isteksiz davranmaktadır. Arap ülkelerinin, bölgede NATO ve BAB çerçevesinde geliştirilmeye çalışılan güven artırıcı önlemlere de kuşkuyla yaklaştıkları ve bu örgütlerin faaliyetlerini ve Soğuk Savaş sonrası üstlendikleri, barış operasyonları ve kriz yönetimi gibi yeni misyonları kendilerine karşı bir tehdit olarak algıladıkları gözlenmektedir. Özellikle BAB çerçevesinde EUROFOR, EUROMARFOR ve İspanyol-İtalyan Amfibi Gücü'nün kurulması ya da NATO'nun AFSOUTH komutanlığını güçlendirmesi, Arap ülkelerinde ciddi şüphelere yol açmıştır. Dolayısıyla, Malta'da kabul edilen güven artırıcı önlemler, Akdeniz ülkelerinin kendilerini NATO ve BAB için potansiyel tehditler olarak algılamalarının veya AB ülkeleri ile kendileri arasındaki büyük askeri güç ve kapasite uçurumundan dolayı kaygı duymalarının önüne geçebilecek bir nitelik taşımamaktadır. Bunun üzerine, güven artırıcı önlemleri diğer iki sepete de yayma yönünde eğilimler oluşmaya başlamış ve Nisan 1998'de Mallorca'da düzenlenen Akdeniz ülkeleri Dışişleri Bakanları Forumu'nda, güven artırıcı önlemlerin ekonomik ve sosyo-kültürel alanları da kapsayacak şekilde genişletilmesine karar verilmiştir. Burada, güven artırıcı önlemler yerine, "ortaklığı artırıcı önlemler" ifadesi kullanılmıştır. Benzer ifadeler, Haziran 1998'de Palermo'da yapılan ad hoc nitelikli Dışişleri Bakanları toplantısında ve Nisan 1999'da Stuttgart'ta yapılan Üçüncü Avrupa-Akdeniz Konferansı'nda da yinelenmiştir. Sonuçta, güven artırıcı önlemlere ilişkin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı bünyesinde getirilen önerilerin Soğuk Savaş sırasında AGİK çerçevesinde benimsenen önlemlerin çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Özellikle Ortadoğu Barış Süreci'nin kesintiye uğraması, çok taraflı güven artırıcı önlemler konusunda ilerleme sağlanmasına engel olmuş ve güvenlik ortaklığı bir yana, işbirliğine dayalı bir güvenlik modeli bile ortaya çıkmamıştır.²⁵

²⁵ Marquina, *op.cit.*, s. 68-76; Hollis, *op.cit.*, s. 110-120, 124-129; Fred Tanner, "The Euro-Mediterranean Security Partnership: Prospects for Arms Limitation and Confidence Building," *Mediterranean Politics*, Vol: 5, No. 1 (Spring 2000), s. 193-204; George Joffe, "Southern Attitudes towards an Integrated Mediterranean Region", *The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives*, Richard Gillespie (ed.), London and Portland, Frank Cass, 1997, s. 17-21; Dominic Fenech, "The Relevance of European Security Structures to the Mediterranean (and vice versa)", *The Euro-Mediterranean Partnership: Political and*

Siyasi çerçeveden yola çıkıldığında ise, eleştirilerin siyasi ve güvenliğe ilişkin önerilerin muğlaklığı üzerine odaklandığı görülmektedir. Ortaklığın Ortadoğu'da gerilimi azaltıcı bir rol oynadığı ve BM dışında çatışan tarafları biraraya getiren tek çok taraflı çerçeve olduğu doğru olsa da sürecin Barış Süreci'ndeki kesintilerden ciddi ölçüde etkilendiği ve tarafları biraraya getirme misyonunu her zaman gerçekleştiremediği gözlenmektedir. AB'nin, süreci ABD etkisi altındaki Ortadoğu Barış sürecinden ayrı tutma arzusu ve iki sürecin tamamlayıcı olduğu, ancak birbirine bağlı olmadığı söylemi, Ortadoğu'daki karmaşanın etkisinden kaçınma çabasının bir ifadesidir. Ancak ABD'nin süreçten uzak tutulması da diğer yandan Washington'un Ortadoğu Barış Süreci'nde insiyatifi AB ile paylaşma isteksizliğine neden olmuştur. Sonuçta iki tarafın birbirini bu biçimde dışlaması sürecin işleminin önündeki en önemli engellerden biridir.²⁶

Ekonomik açıdan bakıldığında, Barcelona'da 2010'a kadar kurulması öngörülen Serbest Ticaret Bölgesi hedefi doğrultusunda sürecin ikili ortaklık anlaşmaları ile gerçekleştirilmesi ve Akdenizli ortakların kendi aralarındaki serbest ticaret anlaşmaları ile tamamlanması kararlaştırılmıştır. Sürecin ikili aşaması, AB ile Akdeniz ülkeleri arasında daha önce varolan anlaşmaları güncelleştirmek ve güçlendirmek üzere bir dizi yeni nesil ortaklık anlaşmasının yapılması şeklinde kendini göstermiştir. YAP çerçevesinde yapılan Dördüncü Mali Protokoller ise yenilenmemiş ve bunların yerini MEDA Tüzüğü almıştır. MEDA Tüzüğü çerçevesinde Mısır, Ürdün ve Suriye'ye mali destek sağlanmıştır. Ürdün ile yeni ortaklık anlaşması Kasım 1997'de imzalanmış, Mısır ile müzakereler Haziran 1999'da tamamlanmış ve anlaşma Haziran 2001'de imzalanmıştır. Anlaşmanın onay prosedürleri tamamlandıktan sonra 2004 yılı içinde yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Lübnan ile müzakereler Ocak 2002'de tamamlanmıştır. Barcelona Süreci'ne eşit bir ortak olarak katılan Filistin Yönetimi'ne gelince, Birliğin Filistin'de seçimlerin yapılmasına maddi destek sağladığı, AB bütçesinden ve AYW'den sağlanan yardımların artırıldığı görülmektedir. Ancak daha önemlisi, Şubat 1997'de AB ve FKÖ arasında geçici nitelikte bir ortaklık anlaşması imzalanmasıdır. Temmuz 1997'de yürürlüğe giren anlaşmanın sürekli hale getirilmesine yönelik olarak Mayıs 1999'da taraflar arasında müzakereler başlamıştır. İsrail ile ilişkilere bakılacak olursa, 1995'te AB ile İsrail arasında 1975 anlaşmasının yerini alacak şekilde bir ortaklık anlaşması ve 1996'da da bir Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması imzalandığı görülmektedir.²⁷

Economic Perspectives, Richard Gillespie (ed.), London and Portland, Frank Cass, 1997, s. 166-169.

²⁶ Vasconcelos, **op.cit.**, s. 114-119.

²⁷ Whitman, **op.cit.**, s.20-21; Paydak, **op.cit.**, s. 275-277; Derisbourg, **op.cit.**, s. 10-11; Joffe, **op.cit.**, s. 16-17; Hafedh Zaafrane and Azzem Mahjoub, "The Euro-Mediterranean Free Trade Zone: Economic Challenges and Social Impacts on the Countries of the South and East

Ekonomik ve mali açıdan, Barcelona Süreci'nin de YAP'a yönelik eleştirilerle karşılaştığı ve bu noktada özellikle serbest ticaret bölgesine giden yolda Akdeniz ülkelerinin karşılaştıkları zorluklar ve çifte standartlı uygulamalara dikkat çekildiği görülmektedir. Herşeyden önce, işgücünün serbest dolaşımının kısıtlandığı bir ortamda gerçek anlamda bir serbest ticaretin sağlanamayacağı görüşü öne sürülmüştür. Avrupa'daki göçmen karşıtı görüşlerin sıkça gündeme geldiği bir sırada AB'nin bu konuda tavırını yumuşatması da kısa vadede beklenmemektedir. Akdeniz ülkelerinin, kendileri için önemli bir gelir kalemi olan gümrük tarifelerini kaldırmalarını gerektiren tek taraflı bir sepet olarak ticaretin serbestleştirilmesi ile büyümeyi teşvik edip, özel sektör yatırımlarını ve tüketicinin seçeneklerini artırmak mümkün olsa bile, bunun şirketleri iflasa sürüklemeye olasılığı bulunmaktadır. Ayrıca, Birliğin korumacı OTP'sinden dolayı tarım ürünleri de yeni nesil ortaklık anlaşmalarının kapsamı dışında tutulmuş olup, Akdeniz ülkelerinin Avrupa karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu bu tek konuda, yakın gelecekte bir politika değişikliği olması mümkün görünmemektedir. Bölge hala dış yatırım çekememekte ve dönüşüm sürecinin sancularını azaltmayı amaçlayan MEDA yardımları ise yetersiz kalmaktadır. 5 yıllık bir dönemi kapsayan MEDA I yardımlarının sadece %26'lık kısmı yani 890 milyonu Akdeniz ülkelerine kullanılmıştır. 1999 yılında kabul edilen MEDA II ile ise, yardımlar 5,4 milyar Ecu'ya çıkarılarak %25 artırılmasına karşın, yedi yıla yayılmıştır.²⁸

Sosyo-kültürel alanda, vize, göç, sığınma gibi konular etrafında yoğunlaşan tartışmalar Ortaklığın Akdeniz ile Avrupa bölgeleri arasında sivil toplum kuruluşları arasında temasların artırılması hedefine darbe vurmaktadır. Malların ve kişilerin serbest dolaşımı olmaksızın Akdeniz ülkeleri yurttaşlarının Avrupa halklarıyla etkileşimi ciddi ölçüde sınırlandırılmaktadır. Bu noktada, AB'ye özellikle bir yandan petrol ve gaz akışını güvenceye almaya çalışırken diğer yanda ise göç konusunda Akdeniz ülkeleriyle ortaklıktan ziyade bir kontrol ilişkisi kurmaya çalıştığı yönünde eleştiriler gelmiştir. Ayrıca, Avrupa kimliğiyle ilgili tartışmalarda da görüleceği gibi, kıtanın, güney komşularının kültürlerine yönelik taşıdığı olumsuz imaj ve özellikle göçmenlere yönelik tepkiler kültürel etkileşimin önündeki en önemli engeller olarak göze çarpmaktadır.²⁹

Mediterranean,” **Mediterranean Politics**, Vol: 5, No. 1 (Spring 2000), s. 14-23; Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, <[http://deltur.cec.eu.int/avrakd_yayn.rtf]>.

²⁸ Vasconcelos and Joffe, **op.cit.**, s. 4; Xenakis, **op.cit.**, s. 85; Joffé, **op.cit.**, s. 27-28; Claire Spencer, “The EU as a Security Actor in the Mediterranean: Problems and Prospects”, **The European Union as a Security Actor in the Mediterranean**, Fred Tanner (ed.), Zurcher Beitrage zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung Nr. 61, 2001, s. 2-3; George Joffé, “European Multilateralism Soft Power Projection in the Mediterranean”, **The European Union as a Security Actor in the Mediterranean**, Fred Tanner (ed.), Zurcher Beitrage zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung Nr. 61, 2001, s. 31-39.

²⁹ Ibid., s. 38-42; Spencer, **op.cit.**, s. 7-8, 9-11.

Tüm bu eleştirilerin ardından sürecin geleceğine ilişkin olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse, özellikle AB'nin Kıbrıs, Malta ve Türkiye'yi içine alacak şekilde genişlemesi, Barcelona Süreci'nin alanının daralmasına ve yalnızca Avrupa-Arap ilişkileri düzeyine inerek İsrail'in yalnız kalmasına, sonuçta da Arap-İsrail Sorunu'nun olumsuz etkilerine daha açık hale gelmesine yol açabilecektir. Bu da Barcelona'ya ilham veren, "Akdeniz güvenliğinin bölünmezliği", "ortak Akdeniz alanı", ve "27 üyenin ortak siyasi kaderi" gibi süreci tanımlamada zaman zaman kullanılan klişelerin terk edilmesi anlamı taşıyacaktır. Şimdiye kadarki Avrupa-Akdeniz Ortaklığı da genişlemenin etkilerinden bağımsız olarak bunu kısmen göstermiştir. Pratikte böyle bir durum, Ortaklığın resmen dağılması anlamına gelmese de daha fazla işbirliği potansiyeline sahip bölgelere yönelinmesini ifade edebilir. Bu noktada da AB açısından, hem daha verimli işbirliği potansiyeline sahip olması hem de Avrupa'ya yakınlığı nedeniyle güvenlik risklerinin AB ülkeleri için daha fazla tehdit oluşturması nedeniyle Magrib, Maşrik'in aksine, gelecekte Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın merkezine yerleşebilir.³⁰

³⁰ *Ibid.*, s. 12-14; Heller, *op.cit.*, s. 75-77.